

PAPER DETAILS

TITLE: PANOPTIKON: DEMOKRASI EKSENİNDE REALİTEDEN KURGUSALA DOGRU BİR
BAKIS

AUTHORS: Ümmühan KAYGISIZ

PAGES: 2073-2094

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1026347>

PANOPTİKON: DEMOKRASİ EKSENİNDE REALİTEDEN KURGUSALA DOĞRU BİR BAKIŞ

PANOPTICON: A REVIEW FROM REALITY TO FICTIONAL ON THE AXIS OF DEMOCRACY

Ümmühan KAYGISIZ*

* Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset ve Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı, ukaygisiz@mehmetakif.edu.tr

ÖZ

Panoptikon/gözetim uygulamalarının tarihi oldukça eski olmasına rağmen, günümüz dünyasında bazı özel biçimler almış ve özellikle bireyselleşme ve bürokratik örgütlenmeye dayanarak rutin ve sistematik hale gelmiştir. Bütünü gözetlemek anlamına gelen Panoptikon, mükemmel gözetleme ile devlet mekanizmalarını toplumun bütününe yaymaktadır. Günümüz teknolojisi gözetleme ve insanları kamusal ve özel alanda izleme odaklıdır. İleri teknolojiler şeffaflık, yönetim, demokrasi gibi söylemleri güçlendirirken aynı zamanda mahremiyet kavramının alanını sorgulamaya açmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı Bentham ve Foucault'ta önemli bir konuma gelen Panoptikonu demokrasinin işbirlikçi aracı olarak ortaya koyarak realiteden kurgusala doğru kavramsal bir çerçeve sunmaktır. Kurgusal kısımda incelenmek üzere, popüler kültürde panoptikonla ilgili önemli ve dikkat çekici yazılı ve görsel çalışmalar seçilmiştir. Seçilen kurgusal eserler: Suzanne Collins'in Açlık Oyunları (2010), Cory Doctorow'un Little Brother'ı (2008) ve Jonathan Nolan tarafından yazılan ve yönetilen Person of Interest dizisidir.

Anahtar Kelimeler: Panoptikon, Kamu Yönetimi, İnsan Hakları, Demokrasi, Kurgusal Gözetim.

Jel Kodu: Z00, O3,O38, K38, K15.

ABSTRACT

Although panopticon / surveillance practices are as old as human history, they have taken some special forms in the modern world and have become routine and systematic, especially on the basis of individualization and bureaucratic organization. Panopticon, which means to watch over the whole, spreads state mechanisms to society with perfect surveillance. Today's technology is focused on surveillance and people watching public and private space. Today's advanced technologies are strengthening the discourse such as transparency, governance and democracy, while at the same time opening up the question of the concept of privacy. The intention of working in this context is to present a conceptual framework to reality in terms of fiction by presenting Panopticon as a collaborative tool of democracy, which has an important position in Bentham and Foucault. In the fictional part, important and remarkable written and visual works related to panopticon in popular culture are mentioned. Films selected by study: Suzanne Collins's Hunger Games (2010), Cory Doctorow's Little Brother (2008), and Person of Interest, written and directed by Jonathan Nolan.

Key Words: Panopticon, Public Administration, Human Rights, Democracy, Fictional Panoptikon

Jel Codes: Z00, O3,O38, K38, K15.

1. GİRİŞ

Panoptikon/gözetim uygulamaları insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, modern dünyada bazı özel biçimler almış ve özellikle bireyselleşme ve bürokratik örgütlenmeye dayanarak rutin ve sistematik hale gelmiştir. "Panoptikon çalışmaları", toplumu ilgilendirdiğinden farklı disiplinler için odak noktası olmaya devam etmektedir. Özellikle yönetimdeki hızlı gelişmeler, yeni teknolojiler ve teorik açıklamalarla hızla büyümüştür. Bütünü gözetlemek anlamına gelen Panoptikon, mükemmel gözetleme ile devlet mekanizmalarını toplumun bütününe yaymaktadır. Günümüz teknolojisi insanları gözetleme, kamusal ve özel alanda izleme odaklıdır. İleri teknolojiler şeffaflık, yönetim, demokrasi gibi söylemleri güçlendirirken aynı zamanda mahremiyet kavramının alanını sorgulamaya açmaktadır.

Çıkış noktasını bu sorgulamadan alan çalışma, Bentham ve Foucault'ta önemli bir konuma gelen ve teknolojinin giderek daha da gelişmesiyle birlikte bambaşka görüntülere bürünen Panoptikon olgusunu, yeteneklerin çeşitliliğine, işbirlikçi karar verme süreçlerine, çıktılara ve katılıma odaklanan işbirlikçi demokrasi ekseninde ele almakta ve realiteden kurgusala doğru bir çerçeve sunmaktadır. Günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yeni işbirlikçi yönetim biçimleri için bir platform olarak ortaya çıktığı savunulmaktadır. Yani gözetimi kolaylaştıran teknolojilerin işbirlikçi demokrasiye hizmet ettiği düşünülmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, her türlü gelişmeye çoktan entegre olan bir endüstri olarak sinemanın, değişim yönetiminin çok önemli bir aracı olduğu hatta kurgusal çalışmaların gerçek yaşamın önüne geçebildiği düşüncesinden hareketle panoptikon kavramını ve geldiğimiz noktada panoptikonu kolaylaştıran demokrasi anlayışını insan hakları, mahremiyet vs. gibi çeşitli bileşenlerle birlikte realite ve kurgusal boyutta irdelemektir.

Bunun için öncelikle temel kaynaklara ulaşarak geniş kapsamlı literatür taraması yapılmıştır. Panoptikon, demokrasi ekseninde ele alınırken aynı zamanda devlet, yönetim ve insan hakları bağlamlarında da değerlendirilmiştir. Kurgusal kısımda ise panoptikon ile ilgili popüler kültürdeki dikkat çeken yazılı ve görsel eserlere değinilmiştir. Çalışmada kurgusal dünyadan bazı filmlerin incelenme sebebi, genel olarak filmlerin dönemlerine ışık tutabilmeleri, insanları gelişmeler doğrultusunda yönlendirebilmeleri, yeniliklere alışma ve uyum süreçlerini hızlandırabilmeleridir. Aynı zamanda sorgulayıcı, dönemsel bakış açısı, özgün mekân, zaman kullanımı ile yeni ve farklı düşünme biçimleri önerebilmeleridir. Ele alınan kurgusal eserler, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenecektir. Bu doğrultuda elde edilen veriler, kodlanacak, ilgili temalar bulunacak son olarak bulgular tanımlanıp yorumlanma işlemlerine tabi tutulacaktır.

Bu kapsamda çalışmada, Cory Doctorow'un Little Brother (2008) kitabı, Suzanne Collins'in Hunger Games'i (Açlık Oyunları) (2010) ve Jonathan Nolan'ın yazıp yönettiği Person of Interest dizisi gözetim olgusunu konu olan eserler olarak değerlendirilecektir. Kurgusal eserler seçilirken dikkat edilen noktalar vardır. Öncelikle popüler kültür içerisinde ön plana çıkmaları, devlet, iktidar, gözetim ve mahremiyet konularına yoğunlaşmaları ve panoptikon varlığını çok net göz önüne sermeleri belirleyici olmuştur. Person of Interest dizisi, genel olarak teknolojinin, devlet müdahalesinin, kameraların ve diğer mekanizmaların artışıyla ortaya çıkan "gözetlenme" ve "devlet bizi kontrol ediyor" düşüncesi ile diğer benzer senaryoları olası bir hikaye örgüsü içerisinde işlemektedir. Ayrıca 4. sezonun ilk bölümü teması, "Panoptikon"dur. Suzanne Collins'in Hunger Games'i (Açlık Oyunları) (2010), üçleme romandan sinemaya uyarlanan film serisidir. Hunger Games (Açlık Oyunları) senaryosunda iktidarın gözetimini ve bu gözetim sonucu

oluşan olumsuz ütopyları içermektedir. Merkez güç tarafından sürekli gözetimin söz konusu olduğu panoptikon çok net işlenmiştir. Cory Doctorow'un Little Brother (2008) kitabı, bilgi kontrolü, gözetimi ve mahremiyetin daha geniş etkilerini ön plana çıkarmaktadır.

Filmlerin genel olarak konuları, karakterleri ve panoptikon vurguları incelenmiştir. Panoptikon geçmişten günümüze filmlere konu olmuş bir modeldir. Superpanoptikon, Panoptikon gibi modeller günümüz toplumlarındaki disiplin ve kontrol sistemlerinin gelişimini anlatmaktadır. Çalışma, Panoptikon kavramının içinde bulunduğu durumu izah edip, kavramı en iyi işleyen filmleri ve diğer kurgusal çalışmaları ele almaktadır. Bu haliyle dijital dünyada kamu yönetiminin de yaşadığı dönüşümün seyrine akademik bir bakış sağlayacaktır. Özellikle kamu yönetimi içerisinde en önemli aktör olarak devleti ve devlet gözetimini hem reel boyutta hem de kurgusal boyutta açıklamak suretiyle akademik yazına katkı sağlayacaktır.

Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren, bilgisayar tabanlı sistemler eski kağıt dosyalarını ve yüz yüze modları geri plana ittiği için, gözlem süreçlerinde yeni teknolojiler ön plana çıkmaya başlamıştır. Aynı zamanda, Fransız düşünür Michel Foucault'un çalışmaları gözetimi anlamaya yönelik yeni yaklaşımları teşvik etmiştir. Gözetim olgusu Foucault'un eserlerinde önemli bir tema olarak görünmüştür. Michel Foucault, panoptikon fikrini modern güç kavramının atası olarak görmektedir. Her an izlenebileceğini düşünen ve izlenmese dahi izlendiğini hisseden bireyler kendine bir otokontrol mekanizması geliştirir ve kendini denetlemeye başlar. Foucault'ın özellikle *Discipline and Punish* (1979) adlı kitabı tartışmaların merkezinde yer almıştır. Panoptikon konsepti, birçok araştırmacının hayal gücünü iyi ya da kötü yakalamıştır. Bentham kardeşler (Samuel tarafından) tarafından keşfedilen ancak 1785 yılında Jeremy Bentham tarafından tasarlanmış olan ve uygulamaya geçmeyen bir hapisane inşaa modeli Panoptikon olarak adlandırılmaktadır. Jeremy Bentham

(1995), panoptikonu ceza infaz kurumunun çeşitli toplumsal hastalıklarının iyileştirilmesi için ütöpik bir proje olarak önermiştir. Mekânın düzenlenmesi ve aydınlatma koşullarını oynamak suretiyle mahkûmların görünürlüğünü maksimize etmeye çalışan benzersiz bir mimari formu vardır. Mahkûmlar, merkezi bir gözlem kulesini çevreleyen hücrelerde izole edilir ve kule içindeki muhafızlar gözlem altında tuttukları halde mahkûmları izleyebilir. Bu sayede birkaç gözlemci, birçok mahkûmun davranışını inceleyebilir. Doğal olarak Panoptikonda her şey gözetim halindedir ve mahreme yer yoktur. Gözetimle birlikte disiplin sağlanmıştır ve Bauman'ın ifadesiyle mahkûmların davranışları tek bir kalıba alınmaktadır. Bir başka deyişle disiplin Bentham'da; çok büyük rakamlardaki kişinin kaderinin, az sayıdaki insanın ellerine bırakılmasıyla sağlanmaktadır.

Panoptikon kavramının farklı yönleri vardır. Öncelikle panoptikon, bireylerin davranışlarını yönetmek üzere onlar hakkında toplanan, kullanılabilen, şifrelenmiş bilgi birikimini ifade ederken; diğer yandan, bazı bireylerin davranışlarının, onlar üzerinde otorite kuran diğer bazı bireyler tarafından doğrudan izlenmesini içermektedir. Kısaca Panoptikon, kişisel verilerin, tanımlanıp toplanması ve işlenmesi olarak tanımlanır. Gözetim, veri hedefini etkilemek ve yönetmek için açık bir amaçla veri toplayıp sıralama uygulamasıdır. Bu, birçok modern organizasyon sürecini yorumlar, özellikle tüketici izleme, kredi puanlaması ve coğrafi-demografik profilleme yoluyla; çeşitli işe alım uygulamaları, e-posta ve internet kullanımı, tuş izleme, erişim kontrolü ve performans yönetimi yoluyla işgücü izleme gerçekleştirir.

Devlet gözetiminin genişletici ve merkezileştirici doğası, uyguladığı mekanizmalar ve teknikleri, yönetim, gözlem, dokümantasyon, güvenlik ve disiplin lehine genişletmektedir. Güvenlik arzusu modern yaşama nüfuz eden en önemli olgudur. Giderek istikrarsız ve güvensiz olarak algılanan bir dünyada,

terörizm ve suç tehditleri ile mücadele için gözetim önemli bir mekanizma haline gelmiştir. Yazılı ve görsel sınırların ötesinde, kimliklendirme, izleme, takip etme ve denetime ilişkin yeni teknolojilerle dönüştürülen birçok sosyal yaşam alanı vardır. Teknolojilerin doğasındaki politikaları veya güç ilişkileri ve olanakların kapasitelerini tanımak, bu diğer gözetim ve güvenlik dünyalarını hem görünür hem de analitik olarak önemli kılmaktadır. Güvence altına alınan toplumsal ilişkiler, kurumsal yapılar ve kültürel alanlardır. Vatandaşları gözetlemek ve düşmanları sorgulamak için yapılan uygulamalar güvenlik sağlamaktadır.

Eleştirel olarak günlük yaşamda kullanılan bir dizi gözetim teknolojisi, havaalanları ve sınırlarda biyometrik teknolojilerden, okullarda video gözetimine, hastanelerde radyo frekansı tanımlama etiketlerine, gıda kartlarındaki manyetik şeritlere kadar, modern yaşamın her yönüne entegre olmuştur. Gözlem teknolojileri, insanların belirlenmesini, izlenmesini ve kontrolünü kolaylaştıran teknolojilerdir. Fakat tüm bilgi ve iletişim teknolojileri sahip oldukları gözetim modeli ile analitik olarak yararlı olmayabilir.

Gözetim ve güvenlikle ilgili önemli sorular, toplumsal ilişkilerin üretimi etrafında dönmektedir. Kamu gözetim sistemlerinin çoğunun yanlış yönlendirildiği ve uygun olmadığı söylenebilir. Açıktır ki, bu tür sistemleri değerlendirmek gereklidir ve itiraz mekanizmaları geliştirilmelidir.

Görüldüğü gibi günümüzde dijital teknolojiler hayatın her alanına etki etmektedir. Sosyal ilişkiler, eğitim, çalışma hayatı ve tüketim alışkanlıklarından vatandaşların devletle olan ilişkilerine kadar bu etki alanı genişlemektedir. Artık çoğu ülke vatandaşlara yönelik iletişim kurma, hizmet sunma ve bilgi sağlama gibi alanlarda dijital teknolojilerden oldukça fazla yararlanmaktadır. Kamu yönetiminin de bu gelişmelerden kendini soyutlaması mümkün değildir. Meydana gelen dijital dönüşüm; bütün işlevler ve hizmetlerde dijital teknolojilerden mümkün olduğu

ölçüde yararlanılması ve yönetim felsefesinin dijital çağa uyumlu olarak yeniden tanımlanması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Artık bilgi iletişim teknolojilerinin (BİT) gözetim için yaygın kullanımı, akıllı teknolojilerin otokratik iktidar yapılarının tasarımında ve gelişiminde yeni bir çağda bulunabileceğini ortaya koymaktadır. O kadar ki yüksek teknolojiler devlet gözetimini daha da kolaylaştırmaktadır. Böylelikle, bilgi iletişim teknolojilerinin işbirlikçi demokrasiye hizmet etmedeki önemleri de artmaktadır.

İçinde bulunduğumuz çağda akıllı güvenlik sistemlerinin küresel kullanımı mevcuttur. Bu sistemler ve araçlar, suç tespiti ve savunmasız vatandaşların korunması için bilgi sağlarken, mahremiyet haklarına aykırı olarak bireysel düzeyde vatandaşlarla ilgili verileri de toplamaktadır. Mahremiyet konusu sadece hukuki ve toplumsal hak söylemlerinin bir parçası değildir. Devlet, demokrasi ve insan hakları düzleminde de önemlidir. Öte taraftan kişisel bilgilerin her gün binlerce kuruluş ve devlet tarafından toplanarak mahremiyetin ya da özel alanın yok edilme durumuyla karşı karşıya olmasına rağmen, gözetim araçları, toplu ya da bireysel bir tepkiyle karşılaşmadan çok hızlı bir şekilde artmaya devam etmektedir. Bu noktada gözetimin meşruiyet nedenleri önem kazanmaktadır.

Foucault'un (1975) modern toplumların "panoptikon" kavramı, akıllı alanların tasarımında kullanılan akıllı teknolojilerin, insan hakları ve özgürlüklerini nasıl sağladığı ya da kısıtladığı açısından değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Gerçekten de, kamusal alanların hesaplama aracılı teknolojilerle katmanlaştırılmasının sonuçlarının ne olduğu daha da önemli hale gelmektedir.

Çalışmada panoptikon realitede açıklandıktan sonra distopik ve ütopyik kurguda ele alınmıştır. Panoptikon konusunu irdeleyen kurgusal çalışmalar mevcuttur. En ünlülerinden bir tanesi George Orwell'in ünlü romanından uyarlanan 1984 filmi, sürekli savaş ve

devlet gözetlemesi halinde yaşayan Britanyayı anlatmaktadır. Henüz bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yaşanmadığı dönemlerde kaleme alınan George Orwell'in 1984'ü aslında çoktan bir panoptikon toplumuna geçişin yaşanmaya başladığını kurgusal açıdan öngörebilmiştir. Philip K. Dick'in Steven Spielberg tarafından sinemaya aktarılan bilimkurgusu Minority Report (Azınlık Raporu)da, insanların retinaları taranıp onlara uygun reklamlar gösterilmektedir. İnternetteki davranışlara göre yönelimleri belirleyen uygulamalar gerçekte mevcuttur. Yine Truman Show ve Modern Times gibi filmler panoptikonun yer bulduğu filmlerdendir. Person of Interest, Black Mirror ve Lost gibi diziler de "teknolojik panoptikon"un hayatı nasıl izlediği ve yönlendirdiğine dairdir. Panoptikonun kurgusal dünyada daha birçok örneğini görmek mümkündür.

Çalışmada seçilerek değerlendirilen kurgusal çalışmalar: Suzanne Collins'in Hunger Games'i (Açlık Oyunları) (2010), Jonathan Nolan'ın yazıp yönettiği Person of Interest dizisi ve Cory Doctorow'un Little Brother (2008) kitabıdır.

İncelenen eserlerde ortak tema olarak kurgusal anlamda teknolojinin şekillendirdiği alan, genç insanlar için tekrar eden bir özellik olmuştur. En köklü kurgusal alan genellikle yabancılaştıran bir yer ya da bir tehlike alanı olarak öngörülür. Ancak, distopya senaryolarında dahi, topluluk ve aidiyet açısından daha pozitif hümanistik bir görüşe sıklıkla bağlı bir taahhüt söz konusudur. Daha iyi bir dünya için bu ütopyadaki olasılık ya da en azından dünyada aidiyet yeri bulmak, alanın karakteristiği ve ima ettiği iyimserliğidir. Kurgusal çalışmalar, teknolojik olarak gelişmiş toplumlarda yaşamın bir parçası olan karmaşık toplumsal meseleleri yansıtan bir araç sağlayabilmektedir.

Gelinen noktada elektronik gözetim sistemleri yeni teknoloji ve demokratik özgürlük ve toplum arasındaki değişen ilişkiyi tartışmasız görülebilir noktaya getirmektedir. Bununla birlikte, gelişen

teknolojinin toplumsal gerçekliği vatandaşlar için olduğu kadar yöneticilere, tasarımcılara ve politika yapıcılara yönelik olarak da devam etmekte olan zorlu koşulları idealize etmeye yetmemektedir. Modern dünyada yaşanan birçok sorunu çözmek için akıllı teknolojiler çok şey ifade etse de, beraberinde artan bir endişe vardır. O da bireysel hakların ve özgürlüklerin tehlikeye atılması ve kentsel ortamlarda teknolojik gözetimin her yerde bulunması yoluyla kişisel bilgilerin kontrolündedir. Günümüz toplumlarının stratejik problemleri çözmede kullandığı teknoloji vasıtasıyla, altyapı, mimari, vatandaş gözetimi, hareketler, işlemler, iletişim kayıtlarının takibi ve kaydı yapılabilen fakat bu da yeni sorunlar yaratabilmektedir.

Sonuç olarak enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte yeni dünya düzeni, enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru bir seyir izlemektedir. Gözetim, verilerin toplanıp işlendiği güvenlik, siyaset, tüketim ve eğlenceye kadar geniş bir yelpazede kesintisiz ve sınırsız bir şekilde devam etmektedir.

Panoptikon uygulamalarının demokratikleştirilmesi, akıllı teknoloji tasarımı ve kullanımı için bir tamamlayıcı strateji olabilir. Gözetim sistemlerinin yönetiminde şeffaflığın ve demokratik katılımın artırılması, ulusal güvenliğe ya da insan güvenliğine ulaşma mekanizmalarının ya da sivil özgürlüklerin korunmasının garantisi değildir fakat doğru adımlardır. Gözetim sistemleri, toplumsal ilişkiler üretme kapasitesine sahip siyasal varlıklardır. Demokratik sonuçlar elde etmek için nasıl kullanılacağı sorgulanmalıdır. Bu açıdan, "iyi" gözetim sistemleri, güç asimetrisini düzelter ve toplumlarda insan güvenliğini artıran gözetim sistemleri olacaktır. Gözetim sistemleri, "yapısal sorumluluk" için tasarlandıklarında düzeltme hedefini yerine getirme olasılığı daha yüksektir; bu da, demokratik, katılımcı, yerelleştirilmiş ve değişime açıktır.

Günümüz toplumlarında panoptikonun güvenlik sağlamak başta olmak üzere farklı amaçlarla oldukça olağan bir seyir izlemeye başladığı söylenebilir. Her ortamda bulunan kameralar, mobil telefonlar, kredi kartları, internet, dijital televizyonlar Süperpanoptikon modeline geçişi vurgulamaktadır. Gelecekte Panoptikonun daha farklı görüntülerini görmek de mümkün hale gelecektir. Panoptikon, farklı disiplinlerde çalışan araştırmacılar için ilgi konusu olmaya devam etmektedir. Ampirik çalışmaların oluşturduğu teknolojik koşullar ekonomik, siyasi ve sosyal boyutlarda kişilerin algılamaları hakkında bilgi verirken, edebiyat araştırmaları da yazarların ve okuyucuların teknolojik gözetimi yeniden düşünmelerine ve simgesel ve kültürel önemlerini anlamalarına yardımcı olmaktadır. Bu kurgusal çalışmalarda ütopya ya da distopik alanların vatandaşların haklarını ve özgürlüğünü korumak ve sınırlandırmak için verdikleri yeni dersler vardır. Bu paradoksal koruma durumu ve kısıtlama, akıllı algılama araçları da dâhil olmak üzere, akıllı güvenlik sistemlerinin küresel kullanımının bir sonucudur.

Araştırmada Hunger Games'i (Açlık Oyunları) (2010), Person of Interest dizisi ve Little Brother (2008) demokrasi ve panoptikon açısından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme için yapılan analizde seçilen kurgusal çalışmalar üzerinden "Panoptikon demokrasinin işbirlikçi araçları mıdır?" ana sorusu çerçevesinde aşağıdaki sorular cevaplanmıştır.

- Seçilen kurgusal çalışmalardaki panoptikon göstergeleri ya da araçları nelerdir?
- Seçilen kurgusal çalışmalardaki siyasal iktidar / devlete dair göstergeler nelerdir?
- Seçilen kurgusal çalışmalardaki panoptikon gerekçeleri nelerdir?
- Seçilen kurgusal çalışmalardaki Panoptikon uygulayıcısı nedir?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Panoptikon

Gözetim uygulamaları insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, modern dünyada bazı özel biçimler almış ve özellikle bireyselleşme ve bürokratik örgütlenmeye dayanarak rutin ve sistematik hale gelmiştir (Dandeker, 1990). Panoptikon kavramının kökeni, Yunan mitolojisine dayanmaktadır. Kavramın Argus Panoptes adlı bazen dört gözlü, bazen ise tüm vücudu gözlerle kaplı olarak tasvir edilen aynı anda birden çok şeyi görebilen bir karakterden esinlenerek oluşturulduğuna inanılır. Panoptes'in en önemli özelliği ise görülmeden, görebilir olmasıdır (Pimenta, 2008: 267-268).

"Panoptikon/Gözetim çalışmaları", son yıllarda yönetimdeki hızlı gelişmeler, yeni teknolojiler ve ön plana çıkan teorik açıklamalarla hızla büyümüştür. Yirminci yüzyılın sonlarından itibaren, bilgisayar tabanlı sistemler eski dosyaları ve yüz yüze modları geri plana ittiği için (Marx, 1988), gözlem süreçlerinde yeni teknolojileri içereceği açıkça ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, Michel Foucault'un çalışmaları gözetimi anlamaya yönelik yeni yaklaşımları teşvik etmiştir. Gözlemci olmasına rağmen Discipline and Punish (1979) adlı kitabı yeni tartışmaların merkezinde yer almış ve gözetim olgusu Foucault'un eserlerinde önemli bir tema olarak görünmüştür.

Panoptikon konsepti, birçok araştırmacının hayal gücünü iyi ya da kötü yakalamıştır. Bentham kardeşler (Samuel ve Jeremy) tarafından keşfedilen ancak 1785 yılında Jeremy Bentham tarafından tasarlanmış olan ve uygulamaya geçmeyen bir hapisane inşaa modeli Panoptikon olarak adlandırılmaktadır. Jeremy Bentham tarafından hazırlanan hapisane mimarisi, Foucault'un gözetim çalışmaları için önemli bir "diyagram" haline gelmiştir. İlginçtir ki bu, önceki zorlayıcı ve acımasız yöntemlerin yerini alan arketipik modern mod olarak öz disiplin üzerine yapılan vurgu ve sınıflandırma planlarına odaklanıyordu (Agamben, 1998). Panoptik rejim ne kadar sıkı ve titizse o kadar çok

aktif direnç oluşturur; oysa panoptik stratejilerin daha yumuşak ve incelikli olması, arzu edilen sonuçları o kadar çok üretmektedir.

Bununla birlikte, Foucault, gözetim teorisini kurmak için yeni bir "panoptik" başlatırken diğer araştırmacılar, çağdaş elektronik teknolojiye bağlı gözetimi anlamak için Foucault'un ötesine geçmesi gerektiğini iddia etmiştir (Webster ve Robins, 1986; Zuboff 1988). "Gözetim çalışmaları" yapmak istemeyen bazı sosyal bilimciler ise, alanı kapitalist gözetim (Marx) ya da bürokratik kayıt defteri (Weber) alanlarındaki modern disiplinlere ya da kentsel metropoldeki göze dikkat ederek alanı bir şekilde haritalamışlardır (Simmel).

Fakat modernist bir çerçeve olarak adlandırılabilir olan çerçevede üretilen gözetim teorileri, postmodern yayınlar gibi tamamlanmamıştır. Modern olanlar ulus-devlet, bürokrasi, tekno-mantık, Postmodern olanlar ise dijital teknolojilerin "fark yaratma" yollarına odaklanma eğilimindedirler. Modern olanlar, Marx, Simmel, Weber, Durkheim'a, Postmodern olanlar ise Lyotard, Baudrillard ve Foucault'a dayanır. Panoptik öncesi fikirleri Descartes'tan kalma modernlik rejimleri (Jay, 1994) içinde daha geniş bir şekilde görmek yararlıdır. Bugün, panoptikon hala gündemde olan ve önemli tartışmaların yaşandığı bir konudur. Özellikle Panoptikonun, disiplin gücünü mükemmel kılıp kılmadığı (Jeremy Bentham'ın açıkça düşündüğü ve Foucault'un bazen ipuçlarını verdiği gibi) ya da Foucault'un gözden kaçırdığı panoptik gücün bazı garip ve paradoksal sonuçlarının olabilirliği gibi sorular üzerinde durulmaktadır.

Panoptikon kavramı iki farklı yönüyle ele alınmaktadır. Birinci anlamıyla panoptikon, bireylerin davranışlarını yönetmek üzere onların hakkında toplanan, kullanılabilen, şifrelenmiş bilgi birikimini ifade ederken; diğer anlamıyla, bazı bireylerin davranışlarının, onlar üzerinde otorite kuran diğer bazı bireyler tarafından doğrudan izlenmesini içermektedir (Giddens,

2008:24). Panoptikon, kısaca kişisel verilerin, tanımlanıp toplanması ve işlenmesi olarak tanımlanır (Lyon, 2001:2; Lyon, 1991; Lyon, 1993). Bu biraz genel olmakla birlikte başlangıçta örgütsel alanda uygulama sahibi olmayabilir fakat önemli bir nokta oluşturmaktadır. Gözetim, veri hedefini etkilemek ve yönetmek için açık bir amaçla veri toplayıp sıralama uygulamasıdır. Bu, birçok modern organizasyon sürecini yorumlamaya yardımcıdır. Özellikle tüketici izleme, kredi puanlaması ve coğrafi-demografik profillemeye yoluyla; çeşitli işe alım uygulamaları, e-posta ve internet kullanımı, tuş izleme, erişim kontrolü ve performans yönetimi yoluyla işgücü izleme gerçekleştirir. Lyon panoptikonun koruma yüzünden bahsetmektedir (Lyon, 2006:14).

On sekizinci yüzyılda hapishanelerin doğuşu ve yükselişi dönemine rast gelen gözetimin en somut örneği olan Bentham'ın tasarımı Panoptikon, Foucault'un değerlendirmeleriyle gözetimin olduğu her alanda akla ilk gelen metafor halini almıştır. Foucault, gözetimin çıkış noktasını cezalandırmadan yapar. Modern toplumlarda artan gözetim uygulamalarının, toplumu düzene sokmak için örnek niteliğinde kamu önünde kanlı cezalar vermek gibi geleneksel yöntemlerin yerine rasyonel bir araç olarak kullanıldığını belirtir. Modern kurumlar, düzeni garanti altına almak için bir dizi disipline edici uygulama kullanmaktadırlar. Foucault'un yaklaşımında gözetim, bireyleri iktidarın her yerde bulunan pençesine yerleştirmektedir. Foucault'un konuyla ilgili düşüncelerini en iyi ifade etmenin yolu Panoptikon'dan geçmektedir. Foucault'un Panoptikon'a giden yolda araştırmalarının temelinde hastane mimarisi üzerine yaptığı inceleme yatmaktadır. Çeşitli mimari projelerin incelenmesi sonucunda bedenlerin, bireylerin, şeylerin, merkezi bir bakış altında tümüyle görünür olmalarının yönetici ilkelerden biri haline geldiğini ifade eden Foucault, hava akımını sağlayarak teması, bulaşmayı, istenmeyen yakınlıkları ve sıkışıklıkları engellemek gerekliliğini belirtmiştir. "Hem uzamı

bölmek hem de açık bırakmak, gözetlenecek bireyleri titizlikle birbirinden ayırarak hem topyekûn hem de bireyselleştirici bir gözetim sağlamaktır.” Foucault, hapishanenin doğuşuyla ilgili ünlü eserinde (Foucault, 1977), sosyolojik hayal gücünü çeşitli mekanizmalara ve kontrol teknolojilerine artan bir dikkat göstermeye teşvik edecek şekilde gözlem temasını tartışmıştır.

Panoptikon baskıcıdır. Ancak bugün, panoptikon tamamen farklı bir anlamda baskıcıdır. Bunun nedeni, panoptikonun artık bir tuğla ve harç yapısından çok daha fazla olduğu, aynı zamanda gözetimi analiz etmek için kolaylıkla bir bilimsel model veya metafor olmasıdır. Thomas Kuhn'un çalışmalarına aşina olan analistler, gözlem çalışmalarının mevcut durumu ile Kuhn'un “normal bilimin” işleyişi arasındaki mevcut bazı yandaşlıklarını tespit edebilirler. Foucault'un “Discipline and Punish”ini kendi kuşağının en önemli kitaplarından biri olarak gören Kuhn'un Bilimsel Devrimlerin Yapısı (1970) çalışması, bilimsel değişimi anlamak için rasyonalist olmayan bir model geliştirmektedir. Yaklaşımın merkezinde, araştırma uygulama örnekleri olan paradigmlar kavramı yer almaktadır (Hoyingen-Huen 1993; Horwich 1993). Normal bilimin günlük dünyasında, araştırmacılar eleştirel olmayan bir şekilde bu modelleri istihdam edip genişletir ve onları iyi uygulamaların yerleşik örnekleri olarak kullanırlar. Nitekim, Kuhn için, normal bilimi mümkün kılan paylaşılan paradigmların kabul edilmesi gereklidir.

On sekizinci yüzyıl sosyal reformcusu Jeremy Bentham (1995), panoptikonu ceza infaz kurumunun çeşitli toplumsal hastalıklarının iyileştirilmesi için ütöpik bir proje olarak önerir. Mekanın düzenlenmesi ve aydınlatma koşullarını oynamak suretiyle mahkûmların görünürliğini maksimize etmeye çalışan benzersiz bir mimari formu vardır. Mahkûmlar, merkezi bir gözlem kulesini çevreleyen hücrelerde izole edilir ve kule içindeki muhafızlar gözlem altında tuttıkları halde mahkûmları izleyebilir. Böylece kendilerinin izlenip

izlenmediğinden asla emin olamayan tutuklular, her zaman izleniyormuşçasına hareket etmeye ve davranışlarını buna göre düzeltmeye mecbur kalmaktadırlar. Bu sayede birkaç gözlemci, birçok mahkûmun davranışını inceleyebilir. Doğal olarak Panoptikon'da her şey gözetim halindedir ve mahreme yer yoktur. Gözetimle birlikte disiplin sağlanmıştır ve Bauman'ın ifadesiyle mahkûmların davranışları tek bir kalıba alınmaktadır. Bir başka deyişle disiplin Bentham'da; çok büyük miktarlardaki kişinin kaderinin, az sayıdaki insanın ellerine bırakılmasıyla sağlanmaktadır. Bentham, Panoptikon'u "bir üst aklın, gücü elde etmesinin yeni bir modeli" olarak ifade etmiştir. Panoptikondaki bu görünürlük sistemi, bir mahkûmun davranışını değiştirmek için açıkça ifade edilmiş davranış normlarıyla birlikte çalışmaktadır. Dolayısıyla, mahkûmların herhangi bir anda, incelenmekte oldukları veya olabileceğinin farkında olmaları esastır. Bentham'ın Panoptikonu üzerine yapılan yeni Fransız çalışmaları Panoptikizm kavramına dayanan anlayış ile Foucault'dan ayrılır. Bentham'ın düşüncesinde iktidar ilişkilerinin yeni yorumu olarak çatışma ele alınır (Bentham, 1995:29-95).

Terim, sağlık, sapma, yoksulluk, coğrafya ve ekonomi ile ilgili konularda olmak üzere, tarihsel olarak devlet tarafından giderek daha tekelleşen çok sayıda politika işlevine daha yakından ilgili görünen çok uzun bir geçmişe sahiptir (Forrest, 1896; Langmuir, 1965). Gözlem, kökeninde bir iktidar kavramıdır. Bununla birlikte, bu terim, sosyal bilimsel bir kavram statüsü kazanmıştır. Davranışların gözlemlenmesi ve izlenmesine ve bilginin toplanmasına katılan uygulamalar ve kurumları içerir.

Çeşitli tartışmaları kısaca anlatabilmek için, Fransız filozof Michel Foucault'un eserleri temel alınarak gözetim ve yönetim çalışmalarının birkaç geniş çizgisini açıklığa kavuşturmak gerekir. Modern gözetim teorisyenleri son yıllarda Foucault'un ötesine geçmek için çok çaba sarf etmektedirler ve pek çok durumda kesinlikle başarılı bir şekilde bunu

yaptıkları görülmektedir (Haggerty ve Ericson, 2006; Lyon, 2006; Zurawski, 2007).

Foucault'un (1977) panoptikon tartışması, bu benzersiz mimari projenin özelliklerini mükemmel bir şekilde analiz eder. Foucault, panoptikonun kendisinde yer alan ilkelerin çağdaş toplumda iktidarın işleyişini anlamak için bir model olarak hizmet ettiğini de önermeseydi belki de, çağdaş toplumsal düşüncede en popüler kavramlardan biri olarak kesinlikle ortaya çıkmazdı. Foucault, panoptik şemanın "toplumsal vücuda yayılmaya mahkûm edildiğini iddia eder" (Foucault, 1977:207). Bentham'ın "acımasız ve zeki hapishanesi", Michel Foucault tarafından "şeytani" olarak adlandırılırken, daha geniş bir olgu ortaya çıkmaktadır: Psikolojik temelli kısıtlama mekanizmasının artan etkisi. Disiplin ve Cezalandırmada, Foucault, disiplinin fiziksel cezayla gittikçe zorlandığını ve zihin üzerinde zihin gücüne giderek daha fazla uygulandığını iddia etmektedir. Panoptikon, bu politik evrimin sembolüdür. Foucault, bu yeni gücün yalnızca otoriter olduğunu anlamakla kalmaz aynı zamanda Biyopolitiklerin Doğuşu'nda liberalizmin paradoksal olarak kontrolünün, bir taraftan özgürlük ürettiğini savunur. Böylece, Panoptikon, özgürlüklerin politik ve adli kontroller gibi kontrol usulleri ile korunması ve üretilmesi gereken bir liberal hükümetin karakteristiği haline gelmektedir (Leroy, 2015:143).

Panoptikonun gözetim çalışmalarına egemen olduğunu söylemek son derece yalın bir ifadedir. Bu etki çeşitli biçimlerde olur. En yaygın olanı, herhangi bir sürü gözlem düzenlemesinde panoptik özellik tespit eden ve panoptik düşünceyi çeşitli alanlara genişleten analizlerdir. Diğerleri, bilgi teknolojilerinin "veri gözlem" süreçleri boyunca uzun süredir bürokratik hırsları arttırdıklarına dikkat çeker ve gözetimin rutin çalışmasında bu yeni teknolojilerin oynadığı önemli rolü tanımak için bir "elektronik panoptikon" fikrini geliştirirler (Lyon 1994; Gordon, 1990). Bazıları da, çağdaş gözlem hacmindeki keskin genişlemenin Foucault'un tezinin

radikalleşmesini ve sosyal hacmindeki bu yükselişin farkına varılması için bir "süperpanoptikon" fikrinin önerildiğini ileri sürer (Poster, 1990: 93).

Son zamanlarda, literatürde daha kritik bir tona doğru belirgin bir kayma olmuştur. Pek çok yazar, bilinçli olarak, çağdaş gözetimi anlamak için panoptikonun sınırlamalarını vurgulamaktadır (Bauman, 1992; Yar, 2003). Roy Boyne (2000), panoptikon modelinin gözetim ve güç açısından çağdaş dinamiklere uymaması için birçok nedene değinmektedir. Boyne, analistlerin bu sorunlu ilişkiyi "panoptikon" ve "panoptik" terimlerinin görsel olarak gösterebildiklerini ileri sürer. Bununla birlikte, Boyne, panoptikonun gözetleme ve iktidar ilişkilerindeki çağdaş gelişmeleri karşılaştırmak için hala bir model oluşturabileceğine inanır (2000:303).

Günümüzde Süperpanoptikon, elektronik panoptikon ve post panoptikon'a ek olarak, "Omnikon" (Goombridge, 2003), "ban-optikon", "global panoptikon" (Gill, 1995), "panspectron" (De Landa, 1991), "myoptic panoptikon" (Leman-Langois, 2003), "pedagoptikon" (Sweeny, 2004), "sineptikon" "Polinoptikon", "Poliptikon" (Mathiesen, 1997), "panoptik söylem" (Berdays, 2002), "toplumsal panoptikizm" (Wacquant, 2001), "sibernetik panoptikon" (Bousquet, 1998) ve "neo-panoptikon" (Mann vd., 2003) terimleri ortaya çıkmıştır. Her yeni "optikon" Foucault'un modelinin gözetimin çağdaş küresel, teknolojik ya da politik dinamikleri ile tamamen uyuşmadığı bir ayrımı, sınırlamayı ya da yolu göstermektedir.

2.2. Demokrasi ve Panoptikon

Demokratik devletlerin çeşitli ve farklı anayasal gelenekleri tarafından onaylanan özellikleri "özgürlük", "eşitlik" ve hukukun üstünlüğü ilkeleridir. Hukukun üstünlüğü anayasacılık ve demokrasinin temel taşlarından biridir. Belirtildiği gibi, demokrasi hukukun üstünlüğünün temel bir bileşenidir ve hesap verebilirlik de demokrasinin temel öncüllerinden biridir. Dolayısıyla, bir demokrasi, hukukun üstünlüğünü varsaymakta ve

sürdürmektedir. Bu doğrultuda devletler, insan haklarını ve özgürlüklerini tanıyarak demokrasiye giden yolu bulurlar. Buna göre demokratik hükümetler, meşru güçlerini şeffaflık araçları ve vatandaşların pozitif ve negatif özgürlüklerinin korunması yoluyla kullanmaktadırlar.

Gözetim yürütmek, suç önleme ve anti-demokratik terörist tehditlerle mücadele gibi kendisinin ve vatandaşlarının korunması için devlet tarafından gerçekleştirilen meşru bir faaliyettir. Demokrasiler açısından sorun, bu tür uygulamaların "orantılı" ve "gerekli" olmasını sağlayarak nasıl kontrol altında tutulacağıdır. Bu, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve gözetim hakkındaki söylemde oldukça önem taşımaktadır (IRISS, 2011:62).

Çeşitli bağlamlarda uygulanan gözetim, siyaset ve politika dünyası ile yakından ilgilidir. Genel olarak yönetim, hükümetin idari veya uygulama odaklı bileşenleri olarak tanımlanabilir; iktidar genel olarak sadece siyasete değil, diğer yandan da özel ve kurumsal eyleme ilişkin diğer alanlar da dâhil olmak üzere daha genel bir biçimde tanımlanır. Günümüzde geline nokta katılımcı demokrasi bağlamında yönetim hatta E-Yönetişim, hükümetin hizmet ve programlarını sunmak, hükümete dair bilgiler sağlamak ve vatandaşla etkileşim kurmak için "online hükümete" doğru bir harekettir. Bu süreç vatandaş, iş ve devlet / hükümet arasında kullanıcı dostu bir ilişki ile sonuçlanır. E-Yönetişim, ulusal anayasa çerçevesinde politik ve sosyal güçleri organize etmek için gereken vizyon, strateji, planlama, liderlik ve kaynakları içerir (Deflem, 2008:1-2).

Demokratik yönetim artık hükümet hizmetlerinin iletilmesine ilişkin yeni çözümler bulmak, vatandaşların ve toplulukların kendi katılımı için yetkili kılınarak meydan okumaktadır (Perez, 2002). Nitekim, sivil toplum gruplarının aşağıdan yukarıya savunuculuğu olarak küresel ağların ortaya çıkması (Acuto, 2013:486), politika ve planlama

konusundaki tartışmaları hızlandırmaya başlamıştır.

Bilgi iletişim teknolojileri devlet gücünü daha da merkezileştirmektedir. Çekirdek teknolojiler, çeşitli kamu ve özel birlikteliğinin derin yetenekleri ile, hayatı daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir ölçekte izleyip etkilemesine izin verir. Bu doğrultuda gözetim teknolojilerinin, işbirlikçi demokrasiye hizmet etmek için gerçek topluluk oluşturma ajanları olma ihtimalleri de artmaktadır. Çünkü kapalı karar verme sistemlerinin (vatandaşların katılımının oy veya ilgi grubu aktivizmi ile sınırlı olduğu) mantığı farklı bir döneme aittir. (Noveck, 2009). Noveck, sivil grupların siyasi aktivizm ve sosyal farkındalığını artırmak için bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanılmaya başlamış olması gibi, bilgi ve iletişim teknolojilerinin yeni işbirlikçi yönetim biçimleri için bir platform olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Kısaca demokrasiyi işbirlikçi uygulama olarak savunur. Ona göre,

"Toplu etkinlik düzenleme yeteneği, insanların kendilerini organize etmelerini ve sınırsız çeşitli hedef, ilgi alanı ve beceri seti etrafında ekip oluşturmalarını mümkün kılarak bireylerin elinde daha fazla güç bulundurmaktadır. Ve teknoloji, önceden tahmin edilenden daha büyük ve daha karmaşık ekiplerin oluşumunu destekleyebilmektedir. Müzakereci demokrasi görüş çeşitliliğine, düzenli tartışmalar için bir gündem gerektirmeye, fikir birliği sağlanmasında görüş oluşumuna, genel iradeye, girdilere ve girdilerin eşitliğine dayalı olarak demokrasinin kalitesini ölçmeye odaklı iken, işbirlikçi demokrasi becerilerin ve yeteneklerin çeşitliliğine, işbirlikçi karar verme süreçlerine, çıktılara ve katılıma odaklanır" (Noveck, 2009: 32).

Öte taraftan Bilgi İletişim Teknolojilerinin (BİT) gözetim için yaygın kullanımı, akıllı teknolojilerin otokratik iktidar yapılarının

tasarımında ve gelişiminde yeni bir çağda bulunabileceğini ortaya koymaktadır. Aslında, Foucault'un (1975) modern toplumların "panoptikon" kavramı, akıllı teknolojilerin, insan hakları ve özgürlüklerini nasıl sağladığı (veya azalttığı) açısından değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Gerçekten de, kamusal alanların hesaplama aracılı teknolojilerle katmanlaştırılmasının sonuçlarının ne olduğu artık daha önemli hale gelmektedir.

Günümüzde akıllı güvenlik sistemlerinin küresel kullanımı sonucunda, bu sistemler ve araçlar, suç tespiti ve savunmasız vatandaşların korunması için bilgi sağlarken, açıklandığı üzere mahremiyet haklarına aykırı olan bireysel vatandaşlarla ilgili verileri de toplamaktadır. Mahremiyet konusunun çok tartışılan bu meselesi sadece hukuki ve toplumsal hak söylemlerinin bir parçası değildir.

Devlet gözetiminin genişletici ve merkezileştirici doğası, uyguladığı mekanizmalar ve teknikler, yönetim, gözlem, dokümantasyon ya da disiplinin, topluma yatay olarak dağılıp dağılmadığı bir hareketin parçasıdır (Foucault, 1977; Lyon, 1994; Staples, 2000). Güvenlik arzusu modern yaşama nüfuz eden en önemli olgudur. Giderek istikrarsız ve güvensiz olarak algılanan bir dünyada, terörizm ve suç tehditleri ile mücadele için gözetim önemli bir mekanizma haline gelmiştir. Yazılı ve görsel sınırların ötesinde, kimliklendirme, izleme, takip etme ve denetime ilişkin yeni teknolojilerle dönüştürülen birçok sosyal yaşam alanı vardır. Teknolojilerin doğasındaki politikaların veya güç ilişkileri ve olanakların kapasitelerini tanımak, bu diğer gözetim ve güvenlik dünyalarını hem görünür hem de analitik olarak önemli kılmaktadır. Güvence altına alınmış olan toplumsal ilişkiler, kurumsal yapılar ve kültürel alanlardır. Vatandaşları gözetlemek ve düşmanları sorgulamak için yapılan uygulamalar da güvence altına alınmıştır. Günlük yaşamda ve eleştirel olarak kullanılan bir dizi gözetim teknolojisi, havaalanları ve sınırlarında biyometrik

teknolojilerden, okullarda video gözetimine, hastanelerde radyo frekansı tanımlama etiketlerine, gıda kartlarındaki manyetik şeritlere kadar modern yaşamın her yönüne entegre olmuştur. Gözlem teknolojileri, insanların belirlenmesini, izlenmesini ve kontrolünü kolaylaştıran teknolojilerdir. Tüm bilgi ve iletişim teknolojileri sahip oldukları gözetim modeli ile analitik olarak yararlı olmayabilir. Kamu gözetim sistemlerinin çoğunun yanlış yönlendirildiği ve uygun olmadığı söylenebilir. Açıktır ki, bu tür sistemleri değerlendirmek gereklidir ve itiraz mekanizmaları geliştirilmelidir.

Merkezi ve "artan" gözetim ya da bireylerin ve grupların davranış ve eylemlerini sistematik olarak gözlemleme, sınıflandırma, değerlendirme ve etkileme kabiliyeti hem modernliğin hem de ulus devletin önemli bir nedeni ve sonucudur (Dandeker, 1990; Higgs, 2001; Lyon, 1994; Starr, 1987). Ayrıca toplumsal düzenin daha önceki türlerinde oldukça yüksek bir yoğunluğa ulaşır (Giddens, 1987:12). Toplu gözetim iki temel şekilde gerçekleşmektedir: (1) Nüfusun niteliklerini belgelemek, sıralamak ve seri hale getirmek için kullanılan sayımlar, ulusal hesaplar veya vergi gibi resmi bilgilerin toplanması ve saklanması (2) İzleme, yönetme ve normleştirme işlemlerine yatırım yapan, mahkemeler, polis, refah devleti, sosyal hizmetler veya eğitim sistemleri gibi çok yönlü devlet kurumlarına gömülü hiyerarşik denetim (Giddens, 1987; Gorski, 2003). Uzmanlar, bürokratlar ve diğer devlet görevlileri tarafından yürütülen gözlemin enstrümantal yararları öncelikle "altyapı" ve "lojistik"tir (Mann, 1986); çeşitli hükümet organlarının teknik kontroller yoluyla toplumsal yaşamı verimli bir şekilde ölçmesini, öngörmesini, koordine etmesini ve organize etmesini sağlayarak siyasal bilgi ve müdahalenin derinliğini genişletirler. Kollektif gözetim, devletin günlük yaşamın en küçük detaylarını bile "ele geçirmesi/sarması" (Torpey, 2000), "nüfuz etmesi" (Mann, 2003), "refleksif olarak izlemesi" (Giddens, 1987) "görünür

veya okunabilir” yapabilmesidir (Scott, 1998).

Devlet gözetimi uygulamaları dosyaları muhafaza etmek, haritalar çizmek, nüfus sayımları yapmak, pasaport oluşturma yan sıra etkilerinde oldukça sembolik olabilmektedir (Anderson, 1991; Torpey, 2000). Örneğin nüfus güvenliği, ulusal bir nüfusun üyesi olarak anlaşılan insanların sağlık ve esenliğini güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bireysel hastalık riskini, kazayı, zayıflığı, yoksulluğu azaltmak için çalışmaktadır. Geniş bir zaman süresince geniş popülasyonlarda meydana gelen olayların oranlarının hesaplanması yoluyla, nüfus güvenlik cihazları, doğum ve ölüm oranları, hastalık takip ve tüketim kalıpları olmak üzere belirli düzenlilikler bulunur. Devlet bu aşamada yaşam kalitesini arttırmak ve sürdürmek için müdahale edebilir. Halk sağlığını tanımak ve geliştirmek, emniyetli emeklilik gibi vasıtalarla sosyal refahı arttırmak, kentsel hijyeni iyileştirmek için kamu işlerini inşa etmek, endüstriyel gelişme konusunda sağlık ve güvenlik yönetmelikleri çıkarmak diğer amaçlardır. Öte taraftan önceden hazırlıklı olmak acil bir zamanda ekonomik ve toplumsal düzeni korumak için bir dizi tekniği organize edebilir. Bazı yıkıcı olayların, ciddiyeti tahmin edilemeyeceği için, felaketten kaçmanın tek yolu, onları önceden tahmin etme ve sonuçlarına dair yapılan egzersiz planlarıdır. Başka bir deyişle, uygun şekilde cevap verme konusunda bir kabiliyetin devam ettirilmesidir. Bir olayla ilgili gerçek zamanlı durumsal farkındalık müdahalenin koordinasyonunda kritik önem taşır. Erken uyarı sistemleri gibi teknikler kesintisiz bir dikkatin olmasını sağlar (Monahan, 2006:267). Özellikle bu tür bakışlar devlet gücünü ve ulusal kimliğini doğallaştırmaktadır (Loveman, 2005). James Scott'ın belirttiği gibi, "Modern ulus devlet kurucuları yalnızca tanımlamak, gözlemek ve harita yapmak değil; gözlem yöntemlerine uyan bir insanı ve bir manzarayı oluşturmaya çalışıyorlar" (Scott, 1998:82).

Gözetimin devlet gücünü kurumsallaştırma rolüyle ilgili tartışmalar, içsel bir perspektifi benimsemiştir (bkz. Torpey, 2000). Kollektif gözetim, modern siyasal iktidarın mekânsal ilkelerini değiştirmede önemli bir rol oynamaktadır.

Teknoloji ve demokrasi, çağdaş dönem boyunca yakından bağlantılı olmuştur. Ancak günümüzde bu bağlantı hiç olmadığı kadar karmaşık görünmektedir. Gerçekten de, dijital gözetim devletin yükselişi ile modern demokratik toplumları denetleyen ve yöneten kurumları ve uygulamaları tekrar düşünme ihtiyacının kanıtı olan yeni bir siyasal sistemi yansıtır. Günümüzde ağların geniş yatay ölçekli olmasını sağlayan güç, gözetim devletin ötesinde bir yol ve yalnızca şu anda algılamaya başladığımız demokratik ekolojilere ait bir pencere sunmaktadır. Gözetim, kişilerin faaliyetleri ve kimliği ile ilgili bilgi edinmek için gizli ve sürekli gözlemlenmesidir. Açıktır ki, gözetim teknolojileri hem hükümet hem de ticaret endüstrisine sosyal ve politik anlamda benzeri görülmemiş bir kapasite sunmaktadır (Araya, 2015:15).

Bilgi İletişim Teknolojilerindeki sınır tanımaz gelişmelerle birlikte yeni nesil demokrasi uygulamaları ortaya çıkmıştır. E-demokrasi uygulamaları bunlardandır. BİT'lerin kullanılması, karar alma sürecine vatandaş katılımını teşvik etmek ve daha sorumlu, şeffaf ve etkili hükümeti kolaylaştırmaktadır. Elektronikleşme çerçevesinde gelişen sistemler ve araçlar vasıtasıyla, suç tespiti ve savunmasız vatandaşların korunması için bilgi sağlanırken, sorgulanabilir düzeyde mahremiyet haklarına aykırı olarak vatandaşlarla ilgili bireysel verilerin de toplanmakta olduğu görülmektedir. Bu bağlamda bilgi ve iletişim teknolojileri kullanımı, çalışma, yaşam ve dinlenme kalıplarını değiştirmeye devam ederken, bireysel haklara, hareket özgürlüğüne ve mahremiyete ilişkin zorlukları da sürdürecektir. (Rosen, 2003:305). Mahremiyet konusunun çok tartışılan alanı yalnızca yasal ve sosyal haklar söylemlerinin bir parçası değildir. Aynı

zamanda toplumların gelişen kimlik, sosyal girişimcilik ve siyasi bilinç seviyeleri üzerinde de etkilidir.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Araştırmada içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi metin veya metinlerden oluşan bir kümenin içindeki belli kelimelerin veya kavramların varlığını belirlemeye yönelik yapılmaktadır. İçerik analizi genellikle gözlem ve görüşmelerden elde edilen verilerin analizi gibi diğer yöntemlerle birlikte kullanılır. Öncelikle kategoriler belirlenir (Bilgin, 2006:7-18). Çalışma kapsamında incelenmek üzere Suzanne Collins'in *Hunger Games*'i (Açlık Oyunları) (2010), Cory Doctorow'un *Little Brother*'i (2008), Jonathan Nolan'ın *Person of Interest*'i gözetim olgusunu konu olan eserler olarak seçilmiştir.

Bu araştırma, *Hunger Games*, *Person of Interest* ve *Little Brother* kurgusal çalışmaları açısından olabildiğince tam, dikkatli ve derinlemesine tanımlamayı amaçladığından betimseldir ve nitel araştırma özelliği taşımaktadır. Çalışma için gerekli veriler, film, dizi bölümlerinden ve kitap metninden elde edildiğinden ve incelenen her çalışma bir belge niteliği taşıdığından araştırmanın tekniği doküman incelemesidir. Ayrıca birim veya ögelerin sayısal, yüzdesel ve oransal sıklığını ortaya komaya yönelik olarak frekans analizi yapılmıştır (Bilgin, 2006:18).

3.2. Hedef Evren /Çalışma Evreni

Çalışmada *Person of Interest* dizisinin 2011 ve 2016 yılları arasındaki (1. sezon 23 bölüm, 2.sezon 22 bölüm, 3. sezon 23 bölüm, 4. sezon 22 bölüm ve 5. sezon 13 bölüm) toplam 103 bölümün her sezondan 8 bölüm şeklinde seçilen 40 bölümü incelenmiştir. Her bir bölüm ortalama 44 dakikadır. *Person of Interest* dizisinin toplam 103 bölümü, çalışmanın hedef evrenini, incelenen 40 bölümü ise çalışma evrenini oluşturmaktadır. Her sezondan rastgele 8'er bölüm seçilmiştir. Bunun sebebi bölümlerde birbirini tekrar eden

özellikler olmasıdır. Panoptikon konusunda incelenen diğer bir çalışma Suzanne Collins'in *Açlık Oyunları* adlı üçleme romanından sinemaya uyarlanan (*Açlık Oyunları*, *Ateşi Yakalamak*, *Alaycı Kuş*) film serisidir. Film serisine ve dizinin bölümlerine internet aracılığıyla ulaşılmış ve bölümler indirilerek arşivlenmiştir. *Little Brother* kitabının ise elektronik versiyonu üzerinden analiz yapılmıştır.

4. KURGUSAL ESERLER

4.1. Suzanne Collins “Açlık Oyunları”

Suzanne Collins'in *Açlık Oyunları* adlı üçleme romanından sinemaya uyarlanan film serisi üç filmden oluşmaktadır. 23 Mart 2012 vizyon tarihli serinin ilk filmi “*Açlık Oyunları*”dır. Film, senaryosunda aksiyon, bilimkurgu, dram türlerinin özelliklerini içeren karma bir tür sınıfına konulabilir. Yönetmenliğini Gary Ross'un yaptığı filme 78 milyon dolar bütçe harcanmıştır. Filmin gişe hasılatı ise 691,247,768 \$'dır (<http://www.imdb.com/title/tt1392170/>, 10.09.2017). *Açlık oyunları* film serisinde gençler, yüksek teknoloji gözetimi ve kamusal tüketim ve eğlence için videoya konu olan bir arenada ölümle mücadele etmek zorunda kalırlar (Debord, 1988:7). Filmler ütöpik olduğu kadar distöpik bir dünyayı anlatmaktadır.

Açlık Oyunları'nda topluluk kendisini resmi olarak muhteşem ilan eder. Film Panem adı verilen distopyada geçmektedir. Panem, yarışmacıları tetikçilerin ve genel halkın gözetimi altında tutmak için son teknolojiyi kullanır ancak başkenti çevreleyen on iki bölge, en fakir yaşama sahip, eşitsiz bir teknoloji dağılımı yaşar. *Açlık Oyunları* film serisi senaryosunda iktidarın gözetimi ve bu gözetim sonucu oluşan olumsuz ütopyalar mevcuttur. Capitol, Panem ulusunun merkezidir ve ulusun en büyük şehridir. Capitol insanları ilginç, yaratıcı, farklı moda anlayışlarıyla tanınırlar. Yaşamları boyunca eğlence, refah içinde yaşarlar. Capitol halkının problemleri bu sebeple mıntika halkına nazaran neredeyse hiç yoktur. Panem'in

Capitol dışı yaşam bölgeleri mıntika adı verilen 12 bölgeden oluşur. Aslında 13 mıntika vardır fakat bu mıntika yaşanan bir isyanın ardından yok edilmiştir. Mıntikalar Panemin Capitol çevresinde bir halka gibi dizilmiş yerleşim birimleridir. Her mıntikanın meşhur özellikleri bulunur. Toplumların iletişim stratejileriyle yönetildiği, “oyun kurucu”ların yönettiği bir dünya tasviri ön plana çıkmaktadır.

Açlık Oyunları hayatta kalma ve eğlence şeklinde iki önemli fikirle oynar. İki fikir, yirmidört genç insanın büyük bir açık alanda ölümle mücadele etmek zorunda kaldığı zaman oynanır. Haraçlar, piyango havuzundan çekilir. Primrose Everdeen'in ismi çağrıldığı zaman, öykünün baş karakteri olan kız kardeşi Katniss onun yerini almak için gönüllü olur. İlçedeki diğer haraç Peeta Mellark'tır. "Bir zamanlar Kuzey Amerika olarak anılan bir yerin küllerinden yükselmiş ülkesi" olan Panem halkı için ölümcül oyunlar televizyonda zorunlu olarak yayınlanır. Panem'in ülkesi, dışa açık iletişimsiz, kapalı bir dünya olarak

varlığını sürdürür; Capitol, yöneten şehirdir. Aslında oyunlar da Başkan Snow'un yürüttüğü iktidar propagandasının parçasıdır. Teknolojik açıdan karmaşık olan Capitol, video gözetimi, akıllı teknolojileri ve izleme cihazlarıyla birçok ilçenin daha yoksul teknolojik manzarasına belirgin bir karşıtlık oluşturur (Collins 2010:21).

Açlık Oyunları hem Orwell'in hem de Foucault'un sürekli görsel incelemelerinin kapsamını genişletir. Oyunlar'ın açık hava arenasını, oyun yapımcıları tarafından sürekli olarak video gözetimi ve manipülasyonu altındadır. Bu görsel panoptikon, Jeremy Bentham'ın ve Foucault'un disiplin toplumlarındaki gözlem teorisini çizmeye yönelik panoptiğine benzer. Bununla birlikte Açlık Oyunlarının film versiyonu basılı metinden daha canlı göstermektedir ki, panoptikonun sağlam mimarisinin yerini elektronik teknolojilerin akışkanlığı izleyip düzenlemektedir. Aynı zamanda oyuncuların hareketlerini ve fırsatlarını da. Oyuncular oyun alanında sofistike interaktif bir coğrafi alan kullanmaktadır.

Tablo 1: Açlık Oyunları Serisi Panoptikon Göstergeleri Ya Da Araçları, Siyasal İktidar / Devlete Dair Göstergeler, Panoptikon Gerekçeleri Ve Panoptikon Uygulayıcısı.

Kategori	Kodlar	F	%
1. Açlık Oyunları Serisi panoptikon göstergeleri ya da araçları	Dev Ekran TV	8	9,1
	Takip Cihazı	6	6,8
	Kamera	65	73,9
	Video Kayıtları	5	5,7
	Alınan kan örnekleri ve sayım defteri	4	4,5
2. Açlık Oyunları Serisi siyasal iktidar / devlete dair göstergeler / kavramlar	Capitol yönetimi (Başkent)	94	29,7
	Panem	46	14,5
	Bariş Muhafızları	38	12,0
	Oyun Kumanda Merkezi	7	2,2
	Oyun Kurucuları	36	11,4
	Açlık Oyunları	92	29,0
	13. Mıntika halkının isyanını bastırma	4	1,3
3. Açlık Oyunları Serisi panoptikon gerekçeleri	İsyan, vatana ihaneti önleme	26	65
	İktidarı Güçlendirme	6	15
	İktidarın şovu/eğlencesi	8	20
4. Açlık Oyunları Serisi panoptikon uygulayıcısı	İktidar	94	100

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere belirlenen kategoriler doğrultusunda ortaya çıkan en belirgin kodlar ilk kategori için %73,9 Frekans değerine sahip kameradır. İkinci kategori kapsamında %29,7 ile Capitol

yönetimi (Başkent) ve % 29,0 ile Açlık Oyunları öne çıkmıştır. Üçüncü kategoride % 65 ile isyan, vatana ihaneti önleme, dördüncü kategoride %100 ile iktidar tespit edilmiştir. Bütün mıntikaları kameralarla

gözetleyerek Panoptikonu gerçekleştiren iktidar bunu isyan ya da vatana ihaneti önleme gerekçesiyle yapmakta ve her yıl düzenlediği Açlık Oyunları ile oluşturduğu korku vasıtasıyla da sağlamlaştırmaktadır.

4.2. Cory Doctorow “Little Brother”

Little Brother’da temsil edilen akıllı kentler, elektronik biletli ulaşım sistemlerinin, mobil teknolojilerin ve elektronik gözetimin gündelik hayatın dokusunun parçası olduğu yerlerde deneyimlediği akıllı kentlerle eşzamanlıdır. Little Brother, 11 Eylül 2001 saldırılarından bu yana Amerikan bilincine giren kırılmalık söylemini ele alır ve güvenlik önlemleri ve endişeleri artırır. Önceliği, vatandaşların teknolojiyi nasıl kullanacaklarını bilmeleri gerektiğidir. Aksi takdirde demokratik haklarını ve özgürlüklerini, özellikle de hükümetler artık güvenilemediği zamanlar kaybedebilirler. Little Brother’da Kapalı Devre Televizyon (Close Circuit TeleVision-CCTV)’un panoptik varlığı ve bireysel gizliliği ihlal etme potansiyeli, esas olarak bir grup genç aktivisti ortaya çıkarır.

Little Brother’ın kahramanı Marcus Yallow, arkadaşları Darryl Glover, Vanessa “Van” Pak ve Jose Louis “Jolu” Torrez ile okuldan kaçıp San Francisco sokaklarında alternatif gerçeklik oyunu oynamaya giden, beraber zaman geçiren lise öğrencileridir. Bir gün oyunda şifreli yeri bulmak için okulu kırdıklarında gittikleri binanın yakınındaki San Francisco Bay Bridge teroristler tarafından havaya uçurulur. Arkadaşlar kaçmaya ve evlerine dönmeye çalışırken Darryl kalabalığın arasında sebepsiz yere bıçaklanır. Kendilerini kurtarması ve arkadaşlarını hastaneye götürmesi için arabaları durdurmaya çalışırlar fakat onlar için duran tek araç İç Güvenlik Bakanlığı (Department of Homeland Security) aracı olur. İşler bundan sonra iyice karışır. Çünkü ajanlar bu lise öğrencilerini de tutuklarlar, sorguya götürürler. Genç çocukların sorgu sırasında tüm sırlarını anlatmalarını sağlarlar. Bir kaç gün sonra kimseye bir şey anlatmamaları şartıyla çocukları salarlar. Kitabın

kahramanı Marcus okul sistemini hackleyen, koridordaki yürüyüş tanıma algoritmalarını aldatmak için yöntemler arayan haylaz ancak zeki bir gençtir. En iyi arkadaşı Darryl’in özgürlüğüne kavuşmadığını ve işlerin daha da kötü gittiğini görünce bir şeyler yapmak ister. Marcus Microsoft’un Xbox’ları dağıttığı ve bu işten para kazanamayacağını fark edip üretimini durdurduğu bir bilgisayarını kullanarak, internete girmeye başlar. Burada yazdıkları ile bir hareket başlatır. Onlar XNet adında güvenlik düzeyi yüksek, şifreli haberleşen Linux işletim sistemiyle iletişime geçen lise ve üniversite öğrencileridir. İç Güvenlik Bakanlığı’nın (DHS) yaptıklarının saçmalığını ortaya koymak için çeşitli eylemler yaparlar. Bunun sonucunda işler büyüdükçe büyür. Sonunda Marcus devletin güçlü bakanlığıyla yüzleşmek zorunda kalır (Doctorow, 2010; <https://turkcebkf.wordpress.com/2011/07/18/kitap-tanitim-sablonu/>).

Marcus, okulun gözetim mekanizmalarını başarılı bir şekilde atlatmak için Doctorow’un elektronik sistemlerinin ideal kırıncısını (hacker) temsil eder; bu da, yazarın demokratik haklarını korumada gençler için önemli olduğunu düşündüğü bir beceridir (Goldberg, 2011:27). Bununla birlikte, teroristlerin Bay Bridge’i patlatarak büyük ölüm ve yıkıma ve San Francisco’yu kaosa dönüştürdüğü gün, beklenmedik bir dönüşüme neden oldu. Bu olayı, Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırı ve New York’taki daha sonraki kaos takip eder ve sonrasındaki aşırı güvenlik önlemleri ile çatışır.

Little Brother ile ilgili önemli noktalardan birisi de, bilgi teknolojisine yüklediği kişisel ve etik gerekliliğin anlamıdır. Yani bilgi teknolojilerinin kullanımının kişinin haysiyetine ve bağımsızlığına bağlı olduğuna dair vurgusudur: "Teknoloji birey için, bireye hizmet ederek, bireyi koruyarak çalışmalıdır. Bireyi gözetlememelidir. Teknoloji eğer doğru kullanılırsa kişiye güç ve gizlilik verebilir." Doctorow, özellikle güvenlik konusunda okuyucuyu bilgilendirme ve oldukça zor konuları

herkesin anlayabileceği şekilde anlatma çabasıdır. Aynı zamanda oldukça politik bir söylemle, sadakat, birey devlet ilişkisi, özgürlükler ve basın üzerine de güçlü eleştirilerde bulunmaktadır.

Açlık Oyunları ve Little Brother'da vatandaşların maruz kaldığı panoptik bakışlardan başka, bireyin ve insanlığın durumunu, insanlara olan ilgisini kaybetmiş bir dünyada görmeyi reddeden toplum ve büyük bir kentte yaşamı karakterize eden enerji vardır (Araya, 2015:156). Bireysel ve toplumsal seviyelerde gelişmiş gözetim teknolojilerinin benimsenmesi, Bentham'ın ilk tasarladığı sabit yer panoptiki türünden çarpıcı bir farklılığa neden olmuştur. Gözetimin gerçekleştiği sabit bir fiziksel ve coğrafi bölge fikri giderek küresel ve mobil bir post-panoptik ağ şeklinde mekân sosyal ve mekânsal açıdan yeniden kavramlaştırdığı için eskimiş hale gelmektedir (Price, 2003:38).

Mobil iletişim teknolojileri aslında güçlü kentsel alanla ilgili tecrübelerimizi etkili bir

şekilde paylaşabilen, kentsel dramayı genişleten, yeni sosyallık biçimlerini geliştiren ve kamusal alanı yeniden keşfedebilen kentsel tasarım araçlarıdır (Molnár, 2013:14). Diğer bir nokta, bu araçların gözetim teknolojilerini kent hayatının normal akışındaki aksamaları önlemede kullanmasıdır. Bununla birlikte, David Lyon bilgi işleme dayanan gözetim uygulamalarının, günlük hayatımızın ayrıntılarını takip ederek eylemlerimizi şeffaf hale getirdiğini fakat bu gözetim faaliyetlerini yürütenlerin faaliyetlerinin daha kolay olmadığı konusunda güç farklılığının devam ettiğine dikkat çeker (Bauman ve Lyon, 2013:12).

Panoptik bakış yeni bir gelişme değildir. Orwell'in (1949) gözetim kurgusu olan 1984'ündeki, 9/11 sonrası Batılı toplumların çeşitli yönlerine aşına olduğu "kalıcı gözetim, potansiyel suçlar için sınırsız ve haksız gözaltı ve işkence"dir (Banita 2012:252). Bu özellikler Açlık Oyunları ve Little Brother'da farklı derecelerde yerini almıştır.

Tablo 2: Little Brother Panoptikon Göstergeleri Ya Da Araçları, Siyasal İktidar / Devlete Dair Göstergeler, Panoptikon Gerekçeleri Ve Panoptikon Uygulayıcısı.

Kategori	Kodlar	F	%
1.Little Brother panoptikon göstergeleri ya da araçları	CCTV Casus Kamera/Kamera	64	19,39
	Bilgisayar	65	19,69
	Telefon	129	39,09
	İnternet	57	17,27
	Gözetim kavramı	15	4,54
2. Little Brother siyasal iktidar / devlete dair göstergeler / kavramlar	Devlet	37	32,5
	Polis Devleti	2	1,8
	Milli Güvenlik Ajansı	4	3,5
	İç Güvenlik Bakanlığı	16	14,0
	Polis	55	48,2
3. Little Brother panoptikon gerekçeleri	Güvenlik	80	27
	Suç	12	4,1
	Gizlilik	69	23,3
	Terörizm/Terörist Saldırıları (9/11)	135	45,6
4.Little Brother panoptikon uygulayıcısı	Devlet	37	100

Tablo 2'de Little Brother panoptikon göstergeleri ya da araçları, siyasal iktidar / devlete dair göstergeler, panoptikon gerekçeleri ve panoptikon uygulayıcısı görülmektedir. Buna göre birinci kategoride

CCTV Casus Kamera/Kamera, bilgisayar ve telefon panoptikon araçları olarak öne çıkmıştır. İkinci kategoride % 48,2 ile Polis ve %32,5 frekans değeri ile devlet belirginleşmiştir. Üçüncü kategoride %

45,6 ile Terörizm/Terörist Saldırıları (9/11), dördüncü kategoride %100 ile devlet ortaya çıkmıştır. Görülmektedir ki Little Brother özellikle 11 Eylül saldırısının ardından terörizm korkusu ile güvenlik önlemlerini arttıran ABD tarafından gerçekleştirilen sıkı gözetimi vurgulamaktadır.

4.3. Jonathan Nolan “Person of Interest”

"Person of Interest" (Şüpheli Kişi) dizisi, teknolojinin, devlet müdahalesinin, kameraların ve diğer mekanizmaların artışıyla ortaya çıkan “gözetlenme” ve “devlet bizi kontrol ediyor” düşüncesini bir hikaye örgüsü içerisinde işlemektedir. Dizinin 4. sezonunun ilk bölümü, “Panopticon”dur.

Dizinin konusu öyledir; Harold Finch (Michael Emerson) yüksek nitelikli bir yazılım mühendisi ve çok zengin bir işadamdır. Bir gün Finch yıllardır hayal ettiği makineyi tasarlar ve devlete 1 dolar karşılığında satar. Bu makine 11 Eylül'den sonra yapılmıştır ve amacı tüm insanları izleyerek onların her türlü hareketinden

terörle ilgili çıkarımlar yapmaktır. Devlet bunu gizli bir şekilde kullanır. Doğal olarak insanların özel alanlarına da girer. Ancak Finch, makinenin yapabildiklerini bildiği için sadece terör değil tüm büyük suçların da önlenebileceğini iddia eder ve zorunlu emekliye ayrılmış CIA eski ajanlarından John Reese (Jim Caviezel) ile ortak çalışmaya başlar yani kendi makinesini gizlice kullanır. ‘Her 18 saatte 1 kişi ölüyor’ diyerek bunun vaktini bilip vaktinde olay yerinde olmanın önemini vurgular ve gerçekleştirdiği gözetimi haklılaştırır. Dizide her bölümde farklı bir olay ele alınmasına rağmen tüm bölümlerde ortak olay ve kişiler de vardır. "Person of Interest"’in temel vurgusu ise “teknolojik panoptikon”un tüm insanların hayatını kimse farkında olmadan nasıl izlediği ve yönlendirdiğidir. Modern panoptikonun geldiği son nokta inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Person of Interest’te değinildiği şekilde yetkili otorite istediği zaman istediği bilgilere rahatlıkla ulaşabilmektedir. Bunun sadece güvenlik amaçlı mı olduğu ve bu işin sosyal hayat üzerindeki etkileri tartışmalı konulardandır.

Tablo 3: Person of Interest Dizisi Panoptikon Göstergeleri ya da Araçları

Kategori	Kodlar	F	%
Person of Interest dizisi panoptikon göstergeleri ya da araçları	Yapay Zeka	17	0,40
	Güvenlik Kameraları	2480	59,51
	Samaritan /Makine	400	9,59
	Telefon Takibi /Telefon Dinleme/ICep Telefonu/GPS Takip /Özel Telefon Ağı	754	18,09
	Televizyon Antenleri	8	0,19
	Küresel Veri Tabanları	14	0,33
	Herşeyi Gören Gözün Radarı	4	0,09
	İnternet/Bilgisayar/E-Posta	480	11,51
	Uydu	10	0,23

Tablo 4: Person Of Interest Dizisi Siyasal İktidar / Devlete Dair Göstergeler / Kavramlar

Kategori	Kodlar	F	%
Person of Interest dizisi siyasal iktidar / devlete dair göstergeler / kavramlar	Hesap Verebilirlik	10	0,21
	Yüksek Frekanslı Karar verme	2	0,04
	Mahremiyet	30	0,63
	Yöneticiler/Hükümetler	120	2,52
	Ajan/Polis/Özel Kuvvetler/Emniyet Teşkilatı	4400	92,63
	Avukat	43	0,90
	Devlet/Devlet Gücü	125	2,63
	Siber Güvenlik Ekipleri	20	0,40

Tablo 5: Person Of Interest Dizisi Panoptikon Gerekçeleri

Kategori	Kodlar	F	%
Person of Interest dizisi panoptikon gerekçeleri	Güvenlik/Ulusal Güvenlik	470	21,70
	Terörizm	86	3,97
	9/11	10	0,46
	Tehdit/Uyuşturucu/Sokak Çeteleri/Cinayetler/Mafya/Kaos/Diğer Suçlar	1600	73,86

Tablo 6: Person Of Interest Dizisi Panoptikonun Uygulayıcısı

Kategori	Kodlar	F	%
Person of Interest dizisi panoptikon uygulayıcısı	Devlet	125	23,80
	Özel bir amaca hizmet için kişi	400	76,20

Tablo 3, 4, 5 ve 6’da Person of Interest dizisi kategorileri ve kodları görülmektedir. Panoptikon göstergeleri ya da araçları şeklindeki birinci kategoride % 59,51 gibi büyük bir farkla güvenlik kameraları tespit edilmiştir. Siyasal iktidar / devlete dair göstergeler / kavramlardan oluşan ikinci kategoride %92,63 frekans değeriyle devlet otoritesini temsil eden Ajan / Polis / Özel Kuvvetler / Emniyet Teşkilatı yer almaktadır. Panoptikon gerekçeleri şeklindeki üçüncü kategoride % 73,86 ile Tehdit / Uyuşturucu / Sokak Çeteleri / Cinayetler / Mafya / Kaos / Diğer Suçlar bariz ön plana çıkmıştır. Son kategoride devlet% 23,80 ve özel bir amaca hizmet için kişi % 76,20 şeklinde tespit edilmiştir. “İzleniyorsunuz, Devletin oldukça gizli bir sistemi mevcut, günün her saatinde sizi izleyen bir makine kurban ya da mücrim (fail) eğer zamanınız geldiyse seni buluruz“ diyalogları ile başlayan Person of Interest dizisinde devlet gözetimi ile birlikte özel bir amaca hizmet eden kişileri de görüyoruz. Ancak makine vasıtasıyla devletin gözetimi çok daha büyük saldırılar ya da terörist saldırılar açısından söz konusudur. Devlet diğer suçları ise alakasız görür. İşte bu noktada yetkisiz ve gizli çalışan, makinanın bulduğu alakasız kişileri bulup suçu önlemek isteyen, kendilerini bu özel amaca adanmış kişileri görüyoruz.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bentham’ın döneminde mimariyi temel olarak ve mimari teknikleri kullanarak işçilerin/mahkumların denetlenmesine odaklanılırken günümüzde gözetim teknolojik gelişimle birlikte mimariden teknolojik aygıtlara doğru bir kayma yaşamıştır. Mimari gözetimin yerini elektronik gözetim almıştır. Başka bir deyişle teknolojik panoptikon dönemi başlamıştır. Günümüzde farklı izleme teknolojileri ve gözetim teknikleri ile tüm yaşam alanları elektronik gözetim altında tutulmaya çalışılmaktadır. Teknolojik panoptikon ya da elektronik gözetim birey ya da grup etkinlik veya performansının radyo, video ve bilgisayar gibi elektronik araç ya da kaynakların kullanımı ile toplanması, depolanması, çözümlenmesi ve raporlaştırılmasıdır.

Elektronik gözetim sistemleri yeni teknoloji, demokratik özgürlük ve toplum arasındaki değişen ilişkiyi tartışmasız görülebilir noktaya getirmektedir. Bununla birlikte, gelişen teknolojinin toplumsal gerçekliği vatandaşlar için olduğu kadar yöneticilere, politika tasarımcılara ve yapıcılara yönelik olarak da devam etmekte olan zorlu koşulları idealize etmeye yetmemektedir. Modern dünyada yaşanan birçok sorunu çözmek için akıllı teknolojiler çok şey ifade etse de, beraberinde artan bir endişe vardır. O da bireysel hakların ve özgürlüklerin tehlikeye atılması ve teknolojik gözetimin her yerde bulunması yoluyla kişisel bilgilerin

kontrolündedir. Günümüz toplumlarının stratejik problemleri çözmede kullandığı teknoloji vasıtasıyla, altyapı, mimari, vatandaş gözetimi, hareketler, işlemler ve iletişim kayıtlarının takibi ve kaydı yapılabilen fakat bu da yeni sorunlar yaratabilmektedir.

18. yüzyıl ve sonrası iktidar ile toplum ilişkilerinde başarılı panoptik tekniklerin olduğu görülmektedir. Teknolojiyle birlikte sınırları aşan iktidarın konumu da değişmeye başlamıştır. Küresel gözetim özellikle enformasyon toplumunun bir sonucu olarak hızlı bir şekilde yayılmaktadır. Günlük yaşantımız içinde yaptığımız faaliyetlerin sonucunda neredeyse her zaman her yerde kişisel verinin oluşması ve birikmesi mümkün hale gelmiştir. Bu bağlamda mobil teknolojiler çok önemlidir. Akıllı toplumun distopik kişilik kabusu, bireylerin mahremiyet, demokratik haklarının ihlali, marjinalleşme ve tecrit duyguları açısından ortaya çıkan korkularına ve endişelerine değinir.

Foucault'dan beri panoptikon, insanları disipline etmekte ve bu anlamda Batı ülkelerinde panoptikon seviyeleri herkes için çoğalmaktadır; birçok durumda geleneksel demokratik usuller ve parlamento denetimleri ile bariz bir şekilde çelişmektedir. Temel sivil insan haklarına saygı gösterilen bir siyasi ortam olmalıdır. Bununla birlikte, Foucault'a göre, gözetim özelliklerinin ve kimliklerin üretimi yoluyla disipline edilir. Biyometrik sistemler ile donatılmış bilgi teknolojileri, gözetim seviyesini genel olarak artırır.

Elektronik panoptikon, özellikle mobil teknolojilerin, "akıllı" nesnelerin ve gözetim araçlarının yaygın olarak dağıtılmasıyla Little Brother'da gözetimin demokratikleşmesini vurgular. Açlık Oyunları, içeriden bakış açısını, şöhret kültürünün ahlaki karmaşıklığına ve gerçekçi TV tarzı gözetim eğilimini sunar. Distopik ve ütopyik kurguda, teknolojinin şekillendirdiği alan (kent), genç insanlar için tekrar eden bir özellik olmuştur. En köklü kurgusal kent genellikle yabancılaştıran bir alan ya da bir tehlike

alanı olarak öngörülür. Kurgusal çalışmalar, teknolojik olarak gelişmiş toplumlarda yaşamının bir parçası olan karmaşık toplumsal meseleleri yansıtan bir araç sağlayabilmektedir.

Panoptikon uygulamalarının demokratikleştirilmesi, akıllı teknoloji tasarımı ve kullanımı için bir tamamlayıcı strateji olabilir. Gözetim sistemlerinin yönetiminde şeffaflığın ve demokratik katılımın artırılması, ulusal güvenliğe ya da insan güvenliğine ulaşma mekanizmalarının ya da sivil özgürlüklerin korunmasının garantisi değildir fakat doğru adımlardır. Gözetim sistemleri, toplumsal ilişkiler üretme kapasitesine sahip siyasal varlıklardır. Demokratik sonuçlar elde etmek için nasıl kullanılacağı sorgulanmalıdır. Bu açıdan, "iyi" gözetim sistemleri, güç asimetrisini düzelter ve toplumlarda insan güvenliğini arttıran gözetim sistemleri olacaktır. Gözetim sistemleri, "yapısal sorumluluk" için tasarlandıklarında düzeltme hedefini yerine getirme olasılığı daha yüksektir; bu da, demokratik, katılımcı, yerelleştirilmiş ve değişime açıktır.

Gözetim konusunda demokratik açıdan ortaya çıkan önemli noktalar vardır:

- Her tür gözetim/izleme uygulaması, demokratik toplumlarda ve siyasi sistemlerde yaşamın tabiatını ve dokusunu etkileyen çok çeşitli haklar, özgürlükler, toplumsal- siyasi ilişkiler ve süreçleri etkilemektedir.
- Kamu tutumları, algıları, korkuları, beklentileri ve talepleri birçok güç tarafından şekillendirilir; bunlar arasında kitle medyasının gözetimin, teknolojilerinin, tehditlerin ve korku seviyesinin azaltılmasındaki rolü önemlidir.
- Hayatı daha güvenli hale getirmede kullanılan gözetimin dezavantajları ve dışsallıkları görmezden gelinmemelidir.
- Gözetimin hesap verebilirliği, şeffaflığı ve hukukun üstünlüğü demokratik bir toplumda esastır. Ayrıca bu ilkeler

gözetimi sınırlandırmak için geliştirilmeli ve güçlendirilmelidir.

- Gözetim yönetimi ve gözetim politikası oluşturma, demokratik değerler uyarınca düzenlenirse anlaşılması ve rasyonalize edilmesi daha kolay hale gelebilmektedir (IRISS, 2011:70).

Çalışma kapsamında incelenen kurgusal eserlerde açık bir şekilde panoptikon ve türevlerini görmek mümkündür. Panoptikon araçları vasıtasıyla egemen güç, terörist saldırıları önlemek ve güvenlik sağlamak (Little Brother”da olduğu gibi), iktidarın gücünü arttırmak ve isyanı önlemek (Açlık Oyunları”nda olduğu gibi) ve terörizm ve toplumda suçları önlemek (Person of Interest”te olduğu gibi) gibi gerekçelerle gözetimi gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda panoptikon işbirlikçi demokrasiye hizmet etmekte ve hatta günümüzde demokrasinin en önemli işbirlikçisi haline gelmektedir. Neredeyse her adımı gözetime tabi olan birey açısından mahrem alan ciddi şekilde ihlal

edilmektedir. Demokrasinin en önemli söylemlerinden olan özgürlükler önemli ölçüde kısıtlanmaktadır. Daha önce de açıklandığı üzere hukuk devleti sınırları içerisinde devletler vatandaşlarının güvenliğini sağlamak gibi gerekçelerle meşru bir yöntem olarak gözetim teknolojilerini kullanabilmektedir. Fakat yine de amaç ve amacı gerçekleştirmek için kullanılacak olan araçlar arasında orantısallık olmalıdır.

Sonuç olarak enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte yeni dünya düzeni, bilgi/enformasyon toplumundan gözetim toplumuna doğru bir seyir izlemektedir. Gözetim, geniş bir yelpazede kesintisiz ve sınırsız bir şekilde devam etmektedir. Günümüzde Panoptik mekanizmanın değişik yansımaları vardır. Her ortamda bulunan kameralar, mobil telefonlar, kredi kartları, internet, dijital televizyonlar Süperpanoptikon modeline geçişi vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

1. ACUTO, M. (2013). City Leadership In Global Governance, Global Governance, 19(3), pp. 481–498.
2. AGAMBEN, G. (1998). Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life (Stanford: Stanford University Press).
3. ALLEN, M. (1994). “See You in the City!” Perth’s Citiplace and the Space of Surveillance’, in K. Gibson and S. Watson (eds) Metropolis Now: Planning and the Urban in Contemporary, Australia (Sydney: Pluto), 137–147.
4. ARAYA, D. (2015). Smart Cities as Democratic Ecologies, Edited by University of Illinois at Urbana-Champaign, USA.
5. ANDERSON, B. (1991). Imagined Communities. New York: Verso.
6. BAUMAN, Z., and Lyon, D. (2013). Liquid Surveillance: A Conversation. Cambridge, UK: Polity Press.
7. BAUMAN, Z. (1992) Intimations of Postmodernity (London: Routledge).
8. BERDAYES, V. (2002). “Traditional Management Theory as Panoptic Discourse: Language and the Constitution of Somatic Flows”, Culture and Organization, 8, 35–49.
9. BENTHAM, J. (1995). The Panopticon Writing (edited by M. Bozovic) (London: Verso).
10. BENTHAM, J. (1995). Panopticon (Preface). In Miran Bozovic (ed.), The Panopticon Writings, London: Verso, 29-95.
11. BİLGİN, N. (2006). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi, Teknikler ve Örnek Çalışmalar, Siyasal Kitabevi Ankara.
12. BOUSQUET, G. (1998). “Space, Power, Globalization: The Internet Symptom”, Societies 4, 105–13.

13. BOYNE, R. (2000). "Post-Panopticism", *Economy and Society*, 29 (2), 285–307.
14. COLLINS, S. (2010). *The Hunger Games*. London: Scholastic Children's Books.
15. DANDEKER, C. (1990). *Surveillance, Power and Modernity* (Cambridge: Polity Press).
16. DEBORD, G. (1988). "Comments on the society of the spectacle." Retrieved November 14, 2013, from <http://libcom.org/files/Comments%20on%20the%20Society%20of%20the%20Spectacle.pdf>
17. DEFLEM, M. (2008) *Surveillance And Governance: Crime Control And Beyond*, Edited By University of South Carolina, Columbia, USA.
18. DE LANDA, M. (1991). *War In The Age of Intelligent Machines* (New York: Zone).
19. DOCTOROW, Cory. 2010. Little brother. *Tor Teen*, April 13
20. FOUCAULT, M. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of The Prison*. New York: Vintage Books.
21. FORREST, J. D. (1896). Anti-Monopoly Legislation In The United States, *American Journal of Sociology*, 1, 411–425.
22. GIDDENS, A. (2008). *Ulus Devlet ve Şiddet, Cumhuriyet Atay (çev.)*, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
23. GIDDENS, A. (1987). *The Nation-State and Violence*. Berkeley: University of California Press.
24. GILL, S. (1995). "The Global Panopticon: The Neo-Liberal State, Economic Life, and Democratic Surveillance", *Alternatives*, 20 (1), 1–49.
25. GOLDBERG, B. (2011). "Privacy worries grow more public." *American Libraries*, 42(5/6), pp. 26–27.
26. GOOMBRIDGE, N. (2003) "Crime Control or Crime Culture TV?", *Surveillance and Society*, 1 (1), 30–46. Available at: <http://www.surveillance-and-society.org/articles1/cctvculture.pdf>.
27. GORDON, D. (1990) "The Electronic Panopticon", in *The Justice Juggernaut: Fighting Street Crime, Controlling Citizens* (New Brunswick, NJ: Rutgers University Press), 438–51.
28. IRISS (2011). *Increasing Resilience in Surveillance Societies*.
29. JAY, M. (1994) *Downcast Eyes: The Denigration of Vision In Twentieth Century French Thought* (Berkeley, CA: University of California Press).
30. LANGMUIR, A. D. (1965). *Developing Concepts In Surveillance*, *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, 43, 369–372.
31. LEMAN-LANGOIS, S. (2003). "The Myoptic Panopticon: The Social Consequences of Policing Through the Lens", *Policing and Society*, 13 (1), 43–58.
32. LEROY, M.-L. (2015). *Transparency and Politics: The Reversed Panopticon As a Response To Abuse of Power*.
33. LOVEMAN, M. (2005). *The Modern State and The Primitive Accumulation of Symbolic Power*, *The American Journal of Sociology*, 110(6), 1651–1684.
34. LYON, D. (Ed.). (2006). *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond*. Devon, UK: Willan Publishing.
35. LYON, D. (2006). *Gözetlenen Toplum*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, s.14.
36. LYON, D. (1991). "Bentham's Panopticon: From Moral Architecture to Electronic Surveillance", *Queen's Quarterly*, 98 (3), 596–617.
37. LYON, D. (1993). "An Electronic Panopticon? A Sociological Critique

- of Surveillance Theory”, *The Sociological Review*, 41 (3).
38. LYON, D. (2001). *Surveillance Society: Monitoring Everyday Life* (Buckingham: Open University Press).
 39. MARX, G.T. (1988). *Under Cover: Police Surveillance In America* (Berkeley, CA: University of California Press).
 40. MONAHAN, T. (2006). *Surveillance And Security Technological Politics And Power In Everyday Life*, by Taylor & Francis Group, LLC
 41. NOVECK, B. S. (2009). *Wikigovernment: How Technology Can Make Government Better, Democracy Stronger, and Citizens More Powerful*. Washington, DC: Brookings Institution.
 42. MANN, S., Nolan, J. And Wellman, B. (2003) “Sousveillance: Inventing and Using Wearable Computing Devices for Data Collection In Surveillance Environments”, *Surveillance and Society*, 1 (3), 331–55. Available at: [http://www.surveillance-and-society.org/articles1\(3\)/sousveillance.pdf](http://www.surveillance-and-society.org/articles1(3)/sousveillance.pdf).
 43. MATHIESEN, T. (1997) “The Viewer Society: Michel Foucault’s “Panopticon” Revisited”, *Theoretical Criminology*, 1 (2), 215–34.
 44. PEREZ, C. (2002). *Technological Revolutions and Financial Capital: The Dynamics of Bubbles and Golden Ages*. Cheltenham, UK: Edward Elgar. Retrieved from: <http://www.carlotaperez.org/pubs?s=tf&l=en&a=technologicalrevolutionsandfinancialcapital>. 06.01.2017
 45. PIMENTA, E. (2008). *Low Power Society*. E-Book
 46. PRICE, A. (2003). “Surveillance and The City.” *The Next American City*, 2, pp. 36–38.
 47. POSTER, M. (1990) *The Mode of Information: Poststructuralism and Social Context* (Chicago: University of Chicago Press).
 48. ROSEN, J. (2003). “A Cautionary Tale for a New Age of Surveillance.” In P. Griscti and S. Mahan (eds.), *Terrorism In Perspective* (pp. 303–312). London: Sage.
 49. SCOTT, J. (1998). *Seeing Like a State*, New Haven: Yale University Press.
 50. SWEENEY, R. (2004.) “Pedagopticon: Beyond Discipline and Punish In the Classroom”, In *New Forms Festival* (Vancouver, BC).
 51. TORPEY, J. (2000). *The Invention of the Passport*. Cambridge: Cambridge University Press.
 52. WACQUANT, L. (2001). “The Penalisation of Poverty and the Rise of Neo-Liberalism”, *European Journal on Criminal Policy and Research*, 9, 401–12.
 53. WEBSTER, F. And Robins, K. (1986). *Information Technology: A Luddite Analysis* (Norwood, NJ: Ablex).
 54. YAR, M. (2003). ‘Panoptic Power and the Pathologisation of Vision: Critical Reflections on the Foucauldian Thesis’, *Surveillance and Society*, 1 (3), 254–71. Available at: [http://www.surveillance-and-society.org/articles1\(3\)/pathologisation.pdf](http://www.surveillance-and-society.org/articles1(3)/pathologisation.pdf).
 55. ZURAWSKI, N. (Ed.). (2007). *Surveillance Studies: Perspektiven Eines Forschungsfeldes*, Opladen, Germany: Budrich.
 56. www.publicus.net/articles/edempubli network.html, 06.01.2017.
 57. <http://www.coe.int/T/E/Com/Files/The mes/e-voting/definition.asp>, 06.01.2017.